

Από το ξίφος του ευγενή και τον εθνικισμό, στη σημαία των φασιστικών ιδανικών

ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΗ ΜΠΟΓΙΑΤΖΗ *

Στη μακρά παρουσία του στην ελληνική πολιτική ο Ιωάννης Μεταξάς διέγραψε μια ενδιαφέρουσα ιδεολογική τροχιά. Εκκινώντας από εθνικισμό και συντηρητισμό, η σκέψη του κατά τη δεκαετία του '20 εμπλουτίστηκε με θεμελιώδη στοιχεία της φασιστικής ιδεολογίας, κάτι που κατέστη πρόδηλο – παρά τους ποικίλους περιορισμούς – στη διάρκεια της δικτατορίας της 4ης Αυγούστου. Έτσι, μπορεί να υποστηριχθεί ότι οι επιλογές του διέθεταν εδραίο υπόβαθρο και ότι η πράξη του συναρμολογώταν με τη σκέψη του.

Ήδη από την παραμονή του στη Γερμανία (1899-1903) η οργανική σύλληψη του κράτους είχε το προβάδισμα στη σκέψη του σε σχέση με τη φιλελεύθερη. Παρατηρώντας την τάξη με την οποία Γερμανοί στρατιωτικοί και υπάλληλοι επιβιβάζονταν στο τρένο, συνόψιζε ως εξής τη γερμανική του εμπειρία: «Εν γένει σπθάνθησαν παντού αναμιγνυομένην, λεπτώς πάντοτε, αλλ' αυστηρώς καθοδηγούσαν, την χείραν του Κράτους». Και αυτή η αντίληψη συνδεόταν αναπόσπαστα με συντηρητικούς ιδεολογικούς τόπους: την έμφαση στην ηθική ενάντια στην κατάπτωση και τη διαφθορά τις οποίες απέδιδε στον εξαστισμό της ελληνικής κοινωνίας, την αποστολή/καθήκον του να δημιουργήσει οικογένεια-υπόδειγμα για όλους τους Έλληνες, το υπέρτερο της αξίας του ηγέτη συγκριτικά με φιλελεύθερα ιδεώδη και θεσμούς.

Ο Ατυχή Πόλεμος

Έτσι, παρακολουθώντας προσεκτικά τις εξελίξεις μετά τον Ατυχή Πόλεμο του 1897, λάμβανε ξεκάθαρη θέση υπέρ του βασιλικού οίκου: «Εγώ εν τη εξελίξει ταύτη καθώρισα ήδη τον δρόμον μου, προ πολλού. Είμαι στρατιώτης και ευγενής, και θέτω εις την υπηρεσίαν του Βασιλέως μου το ξίφος μου, του αφιερώ δε την ζωήν και την διάνοιάν μου. Μου είναι αδιάφορον αν ο

Βασιλεύς είναι καλός ή κακός, επιβλαβής ή ωφέλιμος. Δεν εξετάζω αν οι πράξεις του προξενούν καλόν ή κακόν στο Έθνος. Τον ακολουθώ τυφλώς εις ό,τι θέλει. Η θέλπισός του είναι δι' εμέ νόμος. Θεωρώ δε εμαυτόν ευτυχή ότι χαίρω την ευμένειαν του Διαδόχου, αρχηγού αποφασιστικού και φιλοδόξου [...] Εν ενί λόγω, αφοσιώνω εμαυτόν εις τον Βασιλέα, και θεωρώ αυτόν εκπροσώπησιν της Πατρίδος, του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος του Έθνους. Παν ό,τι εις αυτόν αντιτίθεται, οθενδήποτε και αν προέρχεται, είναι δι' εμέ αποκρουστέον».

Με την ίδια οπτική ερμήνευε τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο: ενώ η Γαλλία ενσάρκωνε ανωριμότητα και αταξία, η γερμανική φυλή (sic) εμφάνιζε «μεγάλην γαλήνην ψυχής, πίστιν και αφοσίωσιν εις τον αρχηγόν, αφοσίωσιν εις το καθήκον, έλλειψιν ενθουσιασμών και απογοητεύσεων, έλλειψιν αποθαρρύνσεων, μεγάλην σταθερότητα εις τας αποφάσεις, μεγάλην θρησκευτικότητα, ήτις δίδει δύναμιν εις τας κρίσεις στιγμάς, μεγίστην υπομονήν και καρτερίαν».

Ήταν αυτές οι αρετές – αρετές, κατά τον Μεταξά, των ισχυρών ανθρώπων γενικότερα – που εγγυούνταν τη γερμανική νίκη στον Πόλεμο. Η αντίθετη στις προσδοκίες του έκβαση θεωρούνταν αποτέλεσμα καταστροφικής της Γερμανίας, τα δε ιδεώδη της ισότητας, ελευθερίας, δημοκρατίας, ειρήνης, ελευθεροτυπίας, απλώς μορφές επικάλυψης των αξιώσεων ισχύος των Συμμάχων.

Η εμφάνιση του φασισμού

Τη δεκαετία του '20 ο φασισμός εμφανίζεται στον ιδεολογικό του ορίζοντα. Ο Μεταξάς αναγνωρίζει το πρωτείο της δράσης έναντι της σκέψης, τη σημασία των μύθων για τη λαϊκή κινητοποίηση, ενώ διαχωρίζει τη virtù του ηγέτη από την τυφλότητα των μαζών. Ο κοινοβουλευτισμός δεν γίνεται – χωρίς αυτό να αποτελεί «προνόμιο» του Μεταξά – ούτε προσχηματικά ανεκτός. Σε συνέντευξή του το 1934 στον «Ελεύθερο Άνθρωπο» διακήρυττε ότι η κοινή γνώμη δεν διαβλέπει άλλη διέξοδο σωτηρίας «ει μη διά της εξόδου εκ του κοινοβουλευτισμού και εισόδου εις νέαν κατάστασιν, μονιμωτέρας, σταθερωτέρας και ισχυροτέρας εκτελεστικής εξουσίας». Οι φασιστικοί ιδεολογικοί τύποι αποκρυσταλλώνονταν στο πλαίσιο της

4ης Αυγούστου, όταν πια βρισκόταν σε θέση ισχύος. Στις συχνότερες δημόσιες εμφανίσεις του αντικομμουνισμός και αντιφιλελευθερισμός διαπλέκονταν με την πίστη, τον ενθουσιασμό, την εθνική αναγέννηση και παλιγγένιση, την εθνική ψυχή, το πνεύμα της φυλής και την ισχυρή βούληση στην κατεύθυνση της δημιουργίας ενός έμφυχου κράτους κι ενός νέου εθνικού πολιτισμού.

Η ιταλογερμανική επίθεση

Γι' αυτό και η οργή του, ανάμικτη με έκπληξη, για την ιταλογερμανική επίθεση κατά της Ελλάδας. Εγγραφε: «[δ]εν πρόκειται αν ο Χίτλερ και ο Μουσσολίνι εξεκίνησαν όταν πρωτοανέβηκαν από μια καθαρή και τίμια ιδεολογία. Αυτό μπορεί. Το ζήτημα είναι αν εκρατήσανε αυτή την ιδεολογία στην εξέλιξη του αγώνα. Αν την κρατήσανε, αν έμεινε αυτή η σημαία τους στο κάθε τους βήμα, τότε ο αγώνας τους ήταν και έμεινε ιδεολογικός και μεγάλος.

»Αν δεν την κρατήσανε, αν δεν έμεινε ορθή και σημαία τους, τότε ήτανε εξ αρχής ψευτιά, μόνο χρήσιμη για να γελάσουνε τους λαούς τους». Μιας και η Ελλάδα «έγινε από της 4ης Αυγούστου Κράτος αντικομμουνιστικό, αντικοινοβουλευτικό, Κράτος ολοκληρωτικό, κράτος με βάσι αγροτική και εργατική, και κατά συνέπεια αντιπλουτοκρατικό», οι Χίτλερ και Μουσολίνι έπρεπε να την υποστηρίξουν, μολονότι η «ανάγκη» την έφερνε κοντά στην Αγγλία.

Επομένως, συμπέρανε «και ο Μουσσολίνι και ο Χίτλερ απέναντι της Ελλάδος δεν ωδηγηθήκανε από κανένα από τα ιδεολογικά ελατήρια που υψώνανε ως σημαία του αγώνα των. Το εναντίον, κτυπώντας την Ελλάδα, κτυπούσανε τη σημαία αυτή». Πικραμένος τόνιζε: «[ώ]στε και ο αντικομμουνισμός τους ψεύτικος, και η ολοκληρωτικότητά τους ψεύτικη, και ο αντικοινοβουλευτισμός τους ψεύτικος και η αντιπλουτοκρατία τους ψεύτικη, και ό,τι άλλο παρόμοιο ψεύτικο. Αληθινό δε είναι ένας διψασμένος ιμπεριαλισμός. Αυτός για τον οποίον κατηγορούνε τους Αγγλους». Ποιος είχε απομείνει ειλικρινής σημαιοφόρος;

* Δρ ΕΜΠ/ΕΚΠΑ, συγγραφέας της μελέτης «Μετέωρος Μοντερνισμός: Τεχνολογία, Ιδεολογία της Επιστήμης και Πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου (1922-1940)», εκδ. Ευρασία, 2012

Ο Ιωάννης Μεταξάς με το βασιλιά της Ελλάδας Γεώργιο Β' κατά τη διάρκεια παρέλασης το 1939 (φωτ. Αρχείο «Ε»)

δικτατορία

της μεταξικής ολοκληρωτικής ιδεολογίας.

Η ολοκληρωτική αυτή λογική λειτουργήσε στην Ελλάδα:

α) ως κεντρικός μηχανισμός διάχυσης στην ελληνική πραγματικότητα ιδεολογικών ροπών, που εισάγονταν εκλεκτικά από το σώμα των ολοκληρωτικών πολιτικών προτύπων της Δυτικής και Κεντρικής Ευρώπης και

β) ως μηχανισμός εκσυγχρονισμού των παραδοσιακών ελληνικών συντηρητικών ιδεολογικών σχημάτων.

Η μείξη των δύο αυτών λειτουργιών δεν ευόδωσε στην Ελλάδα τη συμπαγή άρθρωση ενός γηγενούς ολοκληρωτικού λόγου ως άμεση αντανάκλαση των εν μέρει αποσθρωμένων κοινωνικών και πολιτικών δομών και ενός «ρομαντικού» οράματος υπέρβασης της κοινοβουλευτικής κρίσης.

Η αδυναμία αυτή σε συνάρτηση με τον εξαρτημένο χαρακτήρα της δικτατορίας, στάθηκαν η «αχίλλειος πτέρνα» του ελληνικού φασισμού.

* Καθηγητής Ιστορίας και Διδακτικής της Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Το παραπάνω κείμενο προέρχεται απ' το βιβλίο του «Η φασίζουσα ιδεολογία στην Ελλάδα. Η περίπτωση του περιοδικού "Νέον Κράτος" (1937-1941)», Αθήνα, εκδ. Παπαζήση.

μετά τα Σεπτεμβριανά του '55, δηλαδή μετά το πογκρόμ που οργανώθηκε κατά της ελληνικής μειονότητας της Κωνσταντινούπολης από το τουρκικό Βαθύ Κράτος.

* Διδάκτωρ Σύγχρονης Ιστορίας, μαθηματικός, <http://kars1918.wordpress.com/>

Η Ελλάς έγινε από της 4ης Αυγούστου Κράτος αντικομμουνιστικό, αντικοινοβουλευτικό, Κράτος ολοκληρωτικό, κράτος με βάσι αγροτική και εργατική, και κατά συνέπεια αντιπλουτοκρατικό